

Квартальне опитування підприємств

№ 4 (6)
Листопад 2003

- Агрегований показник перспектив промисловості зріс з **-0,08 (II-й квартал) до -0,04 (III-й квартал)**.
- Оцінка загального економічного середовища покращилась, але очікування щодо її змін в 6-місячній перспективі стали більш песимістичними.
- Менеджери відчули зростання внутрішнього попиту і позитивні виробничі очікування для III-го кварталу справдилися повністю.
- Виробничі очікування на IV-й квартал позитивні.
- Зменшилась важливість 11 з 13 можливих перешкод зростання виробництва.
- Недостатній попит, податковий тиск та несприятливе регуляторне середовище — головні перешкоди зростанню виробництва.
- Прийнятність довготермінових кредитів для підприємств зростає.
- Менеджери стурбовані ростом цін на сировину та матеріали: індекс очікуваних змін цін сировини і матеріалів на IV-й квартал 2003 року зріс.

Панель з 300 підприємств обробної промисловості використовується для моніторингу оцінок та очікувань керівників підприємств щодо змін ділового середовища загалом та показників роботи підприємств.

У цьому числі представлені результати опитування жовтня 2003 року

Показник: Q3'03 до Q2'03

Очікування: Q4'03 до Q3'03

Діловий клімат: оцінка Жовт. 03, очікування на 6 місяців

ЗАГАЛЬНІ ПОКАЗНИКИ

Агрегований показник перспектив промисловості

В III-му кварталі агрегований показник перспектив промисловості збільшився порівняно до II-го кварталу: з -0,08 до -0,04. Це відбулося завдяки зростанню оцінки величини портфеля поточних замовлень. Два інші компоненти індикатора (виробничі очікування та оцінки запасів готової продукції) залишалися без суттєвих змін.

Діловий клімат

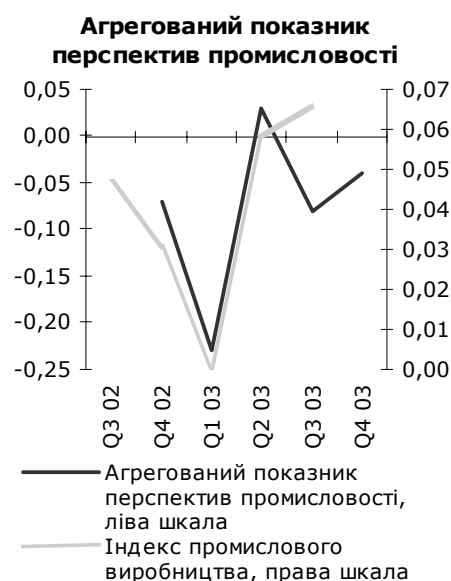
Оцінка керівникам підприємств поточної загальноекономічної ситуації продовжувала зростати. Хоча частка підприємств з негативними оцінками все ще перевищує частку підприємств з позитивними очікуваннями, індекс оцінки ділового клімату зріс з -0,24 в липні до -0,11 в жовтні. Покращання оцінок було зафіксовано на підприємствах усіх галузей за виключення поліграфії (погіршення) та важкої промисловості (без змін).

В той же час, менеджери стали більш песимістичними щодо можливості позитивних змін ділового клімату в наступні 6 місяців. Індекс ділових очікувань впав з 0,04 до -0,05, показуючи, що частка фірм з негативними очікуваннями, почала перевищувати частку підприємств з позитивними очікуваннями. Це спостерігалось в усіх галузях за виключенням машинобудування.

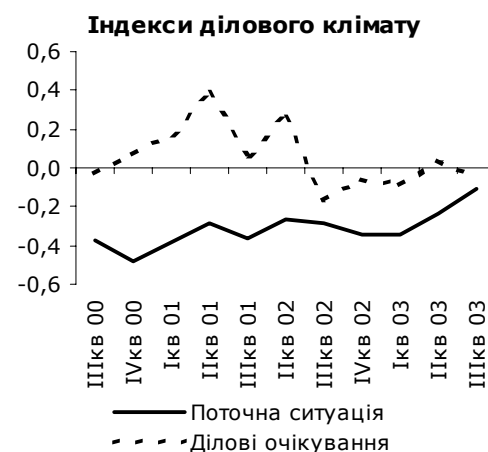
Для обох індексів, зміни значень сталися через зміни часток респондентів з позитивними оцінками/очікуваннями. Так, частка менеджерів, що оцінують ситуацію позитивно, зростає втричі порівняно до липня (14,9% та 5,0%), а ось частка менеджерів з позитивними очікування на наступні 6 місяців скоротилась вдвічі (до 12,6% з 20,6%).

Регуляторний клімат

У III-му кварталі частка керівників підприємств, на думку яких, регуляторний клімат є суттєвою перешкодою розвитку бізнесу, зменшилась до 32,0% (в II-му кварталі цей показник становив 43,4%). Це сталося внаслідок зменшення двох компонентів цього комбінованого показника (високий регуляторний тиск та стабільність/нестабільність економічного законодавства) (див. Перешкоди зростання виробництва). Але, на відміну від попередніх кварталів, зафіксовано суттєві відмінності цього показника для малих, середніх та великих підприємств. Зменшення показника

— Агрегований показник перспектив промисловості, ліва шкала
- - - Індекс промислового виробництва, права шкала

Інститут Економічних Досліджень та Політичних Консультаций
вул. Рейтарська 8/5-А, 01034 Київ
Тел. (+38044) 228-6342
Факс (+38044) 228-6336
E-mail: institute@ier.kiev.ua
<http://www.ier.kiev.ua>

характеризує лише оцінки керівники малих та середніх підприємств. Для великих підприємств суттєвих змін не сталося — регуляторне середовище залишається перешкодою, на думку більше, ніж 40,0% менеджерів великих компаній.

Клімат на ринку запозичень

Менеджери відмітили зменшення бажання банків надавати короткострокові кредити протягом III-го кварталу. Готовність банків надавати довгострокові кредити, на думку опитаних, не змінилась порівняно до II-го кварталу.

Частка менеджерів, що вважають короткотермінові кредити прийнятними для їхнього підприємства, не змінилась. А ось оцінка прийнятності довгострокових кредитів суттєво зросла. В перший раз за час проведення дослідження вона майже однакова для коротко- та довгострокових кредитів: 34,9% та 32,3% опитаних вважають, відповідно, що коротко- або довгострокові кредити прийнятні для їхнього підприємства.

Результатом викладеного вище, є скорочення різниці між прийнятністю довгострокових кредитів для підприємств та готовності банків надавати такі кредити. Це свідчить про те, що загальна вартість довгострокового кредитного ресурсу для підприємств починає зменшуватися.

ВИРОБНИЧІ ПОКАЗНИКИ

В III-му кварталі перервано тенденцію неспівпадання значення показника за звітний період з його очікуваним значенням. Як і прогнозували керівники підприємств квартал назад, *індекс виробництва* дорівнює 0,28, що є трохи менше, ніж в II-му кварталі. Це відбулося, головним чином, через зменшення частки підприємств, де виробництво зросло (з 51,6% до 48,0%).

Найвищі значення *індексу виробництва* були зафіксовані для деревообробної (0,42) та харчової (0,34) промисловостей. Серед підприємств різних розмірів, найбільше зростання було відмічено серед фірм, де працює від 501-1000 осіб (0,43). Значення *індексу* серед малих підприємств знову було найнижчим (0,10). Для нових приватних та державних підприємств *індекс виробництва* був вищим, ніж для приватизованих компаній (відповідно 0,48 та 0,50 до 0,20).

Індекс виробничих очікувань на IV-й квартал становить 0,25. Це трохи нижче, ніж очікування на III-й квартал (0,28). Основною причиною цього зменшення є скорочення частки фірм з позитивними очікуваннями та ріст кількості фірм з негативними очікуваннями. Так, протягом IV-го кварталу 41,6% опитаних планують зростання випуску і 20,8% респондентів прогнозують скорочення виробництва на своєму підприємстві. Для III-го кварталу відповідні частки становили 43,0% та 15,5%.

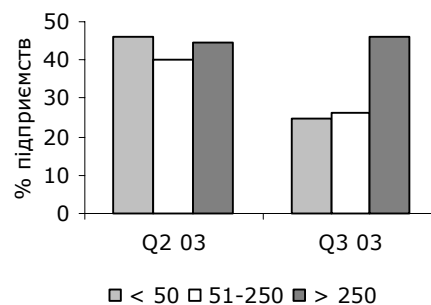
Додатне значення *індексу виробничих очікувань* зафіксовано для всіх галузей за виключенням важкої, промисловості будівельних матеріалів (обидва індекси тут становлять -0,04) та харчової промисловості (0,00). Найвище значення індекс має в машинобудуванні (0,39) і легкій промисловості (0,47). Серед підприємств різних розмірів найбільш оптимістичними є найбільші підприємства (більше 1000 працюючих) — значення *індексу* становить 0,53. Виробничі плани малих та середніх підприємств суттєво гірші (індекс дорівнює, відповідно, 0,08 та 0,10).

Попит, реалізація, нові замовлення

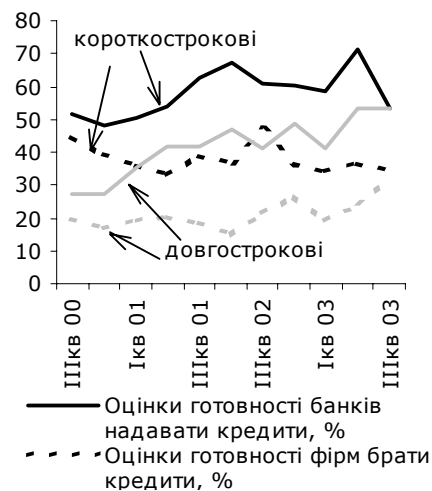
Менеджери відмітили зростання внутрішнього попиту: всі індекси, що характеризують рівень попиту зросли в III-му кварталі порівняно до II-го:

- Значення *індексу нових замовлень* збільшилось з 0,22 до 0,29.
- *Індекс оцінки портфеля замовлень* зріс з -0,62 до -0,47. 43,0% менеджерів вважають, що обсяг замовлень є

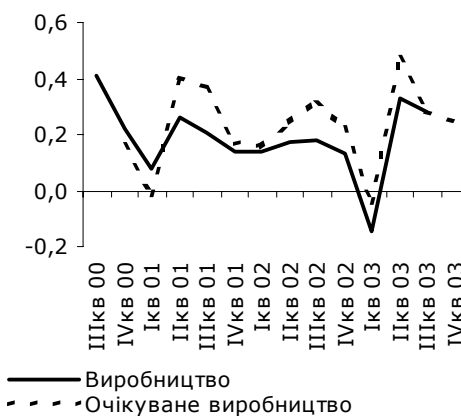
Несприятливий регуляторний клімат (для фірм різних розмірів)

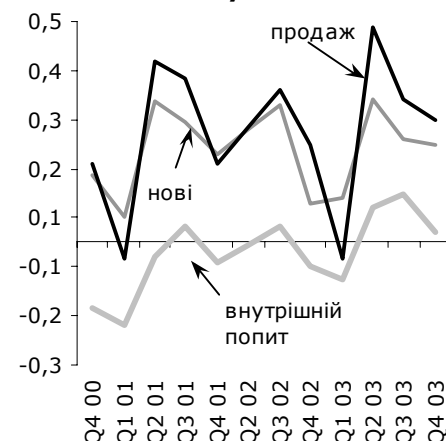
Клімат ринку запозичень

Індекси виробництва

Внутрішній попит: індекси очікувань

нормальним для цієї пори року (в II-му кварталі цей показник становив 33,0%).

- Індекс внутрішнього попиту зріс з 0,01 до 0,12.

Для IV-го кварталу все *індекси очікуваного попиту* є позитивними, вказуючи, що частка підприємств, які очікують зростання попиту, перевищує тих, що дотримуються протилежної точки зору. Але абсолютні значення індексів менші, ніж були для III-го кварталу. Це означає уповільнення тенденції зростання попиту в кінці року. Зафіксовано суттєву різницю між очікуваним попитом підприємств, розташованих в обласних центрах та сільській місцевості. Значення *індексів очікуваних нових замовлень, попиту та продажу* відображає песимізм менеджерів підприємств, які знаходяться поза обласними центрами і Києвом стосовно попиту в IV-му кварталі. Так, індекси для підприємств, розташованих в великих містах та області є, відповідно, 0,37 та -0,13 (продаж), 0,26 та 0,02 (нові замовлення) та 0,07 і -0,13 (внутрішній попит).

Перешкоди зростанню виробництва¹

Зменшення частоти згадування 11 з 13 можливих перешкод, вказує на покращення ділового середовища. Цей висновок корелює з прямими оцінками менеджерами ділового клімату (див. Діловий клімат). Найсуттєвіше падіння зафіксовано для перешкоди "низький попит" (-16,4 п.п.). Разом із іншими показниками попиту (див. Попит, продаж, нові замовлення) це свідчить про зростання попиту протягом III-го кварталу. Очевидно, що зростання попиту є суттєвим фактором, що вплинув на оптимізм менеджерів щодо поточного ділового клімату.

Зростання частоти згадувань, і, відповідно, важливості для бізнесу, було зафіксовано лише для двох перешкод. Ріст цін на сировину та матеріали в III-му кварталі знайшов відображення в посиленні важливості браку сировини та матеріалів, як перешкоди виробництву. А політичні події останнього часу сприяли зростанню чинника "нестабільна політична ситуація".

Завантаження виробничих потужностей

Зростання *індексу змін завантаження виробничих потужностей* та *індексу рівня завантаження виробничих потужностей* вказують, що завантаженість виробничих потужностей в III-му кварталі збільшилась. 2/3 підприємств, які планують нарощувати виробництво в IV-му кварталі, планують збільшувати завантаження виробничих потужностей також. 1/3 підприємств мають наміри збільшувати випуск, не збільшуючи суттєво завантаженість виробничих потужностей.

Запаси

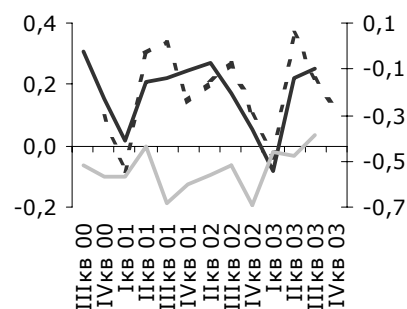
На фоні зростання попиту, підприємства не тільки збільшували випуск, але й нарощували запаси продукції. *Індекс запасів продукції* зріс з -0,20 до -0,08. В IV-му кварталі очікується продовження цієї тенденції.

Індекс запасів сировини майже не змінився порівняно до III-го кварталу (0,12 до -0,15). Зменшення запасів сировини спостерігалось на підприємствах усіх галузей за винятком легкої (0,00), деревообробної (0,04) та харчової (0,11) промисловостей. Найнижче значення зафіксовано для машинобудування (-0,31). В той же час, частка підприємств, які оцінюють запаси сировини, як достатні, зменшилась з 69,5% в липні до 41,6% в жовтні.

Перешкоди зростанню виробництва, % підприємств

	Q1 03	Q2 03	Q3 03	Q3 03 до Q2 03
Податковий тиск	58.9	59.4	53.7	-5.7
Низький попит	61.3	69.4	53.0	-16.4
Несприятливий регуляторний клімат	40.4	43.4	32.0	-11.4
Високий регуляторний тиск	27.2	35.6	27.6	-8.0
Зміни в законодавстві	12.5	10.7	3.4	-7.3
Корупція	7.3	3.6	4.5	+0.9
Брак сировини	26.1	26.7	29.9	+3.2
Високий конкурентний тиск	35.9	37.7	27.2	-10.5
Високі ставки кредитів	27.9	28.8	21.6	-7.2
Брак кваліфікованих працівників	16.4	19.9	18.7	-1.2
Відсталі технології	18.5	28.8	16.4	-12.4
Нестабільна політична ситуація	11.1	10.7	13.8	+3.1
Проблеми ліквідності	10.1	13.5	11.9	-1.6
Доступ до кредитів	10.1	9.3	8.2	-1.1
Брак виробничих потужностей	3.1	7.1	4.5	-2.6
Проблеми з енергопостач.	5.9	3.9	3.7	-0.2

Індекси завантаження виробничих потужностей

— Завантаження виробничих потужностей (л.ш.)
 - - - - - Очікуване завантаження виробничих потужностей (л.ш.)
 Оцінка завантаженості виробничих потужностей

¹ З жовтня 2002 року змінено методологію підрахунку рейтингу показника "несприятливий регуляторний клімат". Замість однієї загальної категорії "несприятливе регуляторне середовище" використовуються три фактори, а саме (1) високий регуляторний тиск, (2) часті зміни в законодавстві, та (3) корупція. Таким чином, загальний показник "несприятливий регуляторний клімат", відображає частку респондентів, які вибрали принаймні один з перерахованих вище факторів.

В IV-му кварталі 2/3 менеджерів не очікують ні збільшення, ні зменшення запасів.

Зайнятість

В III-му кварталі суттєвих змін стосовно зайнятості не відбулося. Переважна більшість опитаних підприємств зберігала кількість працюючих на рівні попереднього кварталу. В той же час, частка менеджерів, які вважали кількість працюючих низькою, зростає вдвічі: з 10,4% в липні до 20,6% в жовтні. Не дивлячись на це, в IV-му кварталі менеджери не планують суттєвих змін кількості працюючих: *індекс зайнятості* продовжує бути близьким до нуля (-0,01).

Частка підприємств, де є працівники в вимушених відпустках, продовжує зростати (9,8% в травні, 11,3% в липні та 14,3% в жовтні). В IV-му кварталі суттєвих змін не очікується (-0,05).

Продовжує зростати важливість проблеми пошуку кваліфікованих працівників. Значення відповідного індексу знову зросло з 0,51 до 0,69. Це відбулося за рахунок суттєвого збільшення частки менеджерів, на думку яких, труднощі з пошуком кваліфікованої робочої сили, зросли (з 57,5% в липні до 71,1% в жовтні). Пошук некваліфікованих працівників не такий важкий. Значення відповідного індексу залишається близьким до нуля (0,03).

ФІНАНСОВІ ПОКАЗНИКИ

Ціни

Очікування менеджерів щодо стабільності цін сировини та матеріалів не виправдовуються вже другий квартал поспіль. Навпаки, ціни на сировину продовжують рости. Відповідний індекс збільшився з 0,42 в II-му кварталі до 0,53 в III-му кварталі. 54,3% менеджерів інформували про зростання цін і тільки 1,8% вказали на зменшення цін. Відпускні ціни також зросли, хоча й меншою мірою, ніж очікувалося. *Індекс цін реалізації* зріс з 0,11 до 0,13.

В IV-му кварталі керівники очікують зростання цін на сировину. *Індекс очікуваних цін сировини* зріс з 0,19 до 0,27. В той же час, респонденти прогнозують, що відпускні ціни будуть більш стабільними. 80,8% з них не планують змін цих цін. *Індекс очікуваних цін реалізації* становить 0,10.

Прибутковість

Індекс прибутковості зріс з 0,07 в II-му кварталі до 0,14 в III-му кварталі внаслідок зменшення частки підприємств на яких погіршились фінансові результати (з 25,9% до 21,3%). Частка підприємств, де прибутковість збільшувалась, залишалась без змін (32,0% та 32,9% відповідно).

Очікування на IV-й квартал гірші: хоча частка підприємств, які очікують зменшення прибутковості скоротилась до 15,0%, частка підприємств, які планують збільшити прибутковість, також зменшилась (до 21,1%). Це відобразилось в падінні *індексу очікуваної прибутковості* з 0,13 (до 0,07).

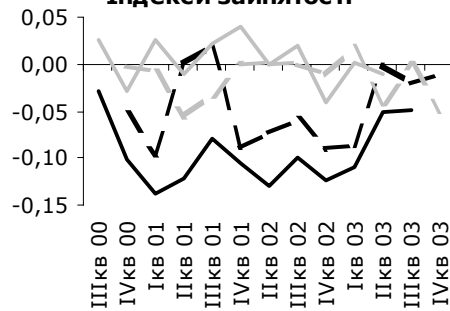
Бартер

22,5% опитаних підприємств використовують бартер. *Індекси бартеру і очікуваного бартеру* мають від'ємні значення, вказуючи на продовження скорочення бартерних операцій (обидва дорівнюють -0,12).

Заборгованості

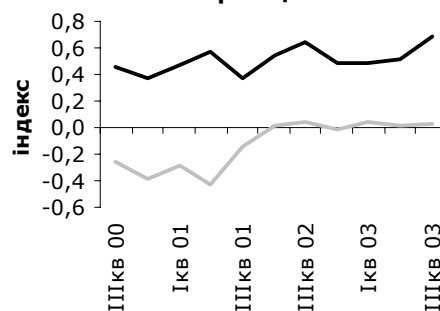
Частка підприємств, де заборгованість зменшилась, перевищує частку підприємств, де заборгованість збільшилась, вказуючи на продовження тенденції до скорочення заборгованостей між підприємствами. Проте викликає занепокоєння зменшення балансу (різниці) між цими частками в III-му кварталі: для дебіторської з 23% до 16%, для кредиторської з 24% до 17%. Це

Індекси зайнятості

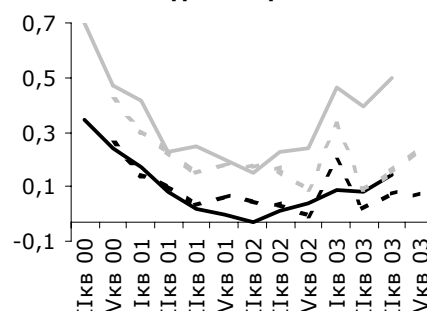
— Реальні працівники
 - - - Прогноз кількості реальних працівників
 — Працівники у вимушених відпустках
 - - - Прогноз кількості працівників у вимушених відпустках

Труднощі при пошуку працівників потрібної кваліфікації

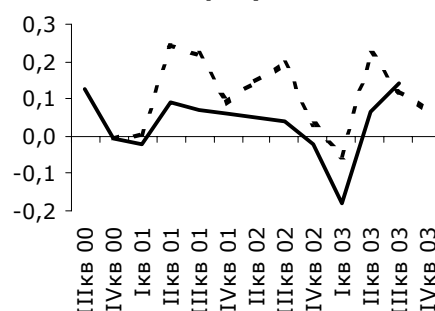
— Кваліфіковані
 - - - Некваліфіковані

Індекси цін

— Ціни реалізації
 - - - Очікувані ціни реалізації
 — Ціни сировини
 - - - Очікувані ціни сировини

Індекси прибутковості

— Прибутковість
 - - - Очікувана прибутковість

є результатом скорочення кількості підприємств, де заборгованість зменшується, та зростання кількості підприємств, де не відбувається зміни щодо цих показників. Керівники підприємств не очікують прискорення скорочення заборгованостей в IV-му кварталі.

19,3% підприємств з нашої вибірки мають податкову заборгованість, 22,1% — заборгованість із заробітної платні. Обидва відповідні індекси близькі до нуля, вказуючи, на відсутність суттєвих змін порівняно до попереднього кварталу. В IV-му кварталі підприємства налаштовані скоріше скорочувати, ніж збільшувати ці заборгованості. 44,2% з тих, хто має податкову заборгованість, планують її скоротити і тільки 12,4% очікують, що вона зростає. Відповідні цифри для заборгованості із заробітної платні становлять 47,6% та 12,7%.

КОНКУРЕНТНИЙ ТИСК²

Менеджери відзначають зменшення конкурентного тиску з боку українських виробників. Індекс тиску зменшився з 0,24 в липні до 0,16 в жовтні. Це спостерігалось для усіх галузей за виключення харчової та промисловості будівельних матеріалів. Керівники підприємств цих двох галузей відчували зростання конкурентного тиску. Найвищий конкурентний тиск зафіксований в харчовій промисловості.

Індекс конкурентного тиску з боку виробників країн СНГ продовжував зменшуватися (-0,42, -0,54, -0,57 відповідно для травня, липня та жовтня цього року). А ось індекс конкурентного тиску з боку інших іноземних виробників дещо зріс, хоч і залишається досить низьким (-0,67, -0,67 та -0,63 за відповідні періоди).

Додаток 1: Методологія

Всі індекси рахуються за єдиною методологією. Ми зараховуємо відповіді як +1, коли підприємство відповідає, що показник збільшився, 0 - якщо він не змінився і -1 - якщо зменшився. Наприклад, якщо із 100 респондентів 20 вказали на зростання виробництва, 50 респондентів звітували про його скорочення, і 30 зазначили, що все залишилося без змін, то відповідне значення індексу буде — -0,30. Додатне (від'ємне) значення індексу означає, що частка підприємств, де зросло виробництво, є більшою (меншою), ніж кількість тих, де виробництво скоротилося. Кожний індекс більший за +0,09 або менший за -0,09, є статистично значущим і відрізняється від нуля з ймовірністю помилки 5%.

Агрегований показник перспектив промисловості (*industrial confidence indicator*), розраховується як середнє арифметичне індексів очікуваних змін виробництва, оцінки обсягу нових замовлень та оцінки запасів продукції (останній, зі знаком мінус).

За більш детальною інформацією про характеристики вибірки, структуру анкети, методологію обрахунку індексів та за повними даними дослідження звертайтеся до Оксани Кузяків kuziakiv@ier.kiev.ua.

Додаток 2: Характеристики вибірки

Регіони, %	Q3'03
Львів	26,8
Київ	33,2
Харків	32,1
Одеса	7,9

Індекс конкурентного тиску з боку українських виробників

Галузь	Q2'03	Q2'03
Важка пром.	0,36	0,08
Машинобуд.	-0,13	-0,26
Деревообробна	0,30	0,10
Будматеріали.	0,25	0,29
Легка пром.	0,34	0,28
Харчова пром.	0,52	0,53
Поліграфія	0,60	0,44

Галузі промисловості, %

	Q3'03
Важка ⁴ промисловість	8,9
Машинобудування	27,5
Обробка деревини	7,1
Будівельні матеріали	8,9
Легка промисловість	11,8
Харчова промисловість	23,2
Поліграфія	8,9
Інше	3,6

Кількість працюючих, %

	Q3'03
Менше 50	28,9
51 — 250	38,9
251 — 500	14,6
501 — 1000	10,7
Більше 1000	6,8

² Методологія обрахунку цього індексу подібна до інших. Шкала: -1 - немає або низький тиск, 0 - помірний тиск, 1 - високий тиск.

³ До важкої промисловості ми відносимо металургію, хімічну та нафтохімічну та паливну промисловість.